

ABDULLAH B. MES'ÛD'UN HADİS RİVÂYETİNDEKİ TİTİZLİĞİNİ İFADE EDEN HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF REPORTS EXPRESSING ABDALLÂH IBN MAS'ÛD'S RIGOR IN HADİTH NARRATION ALLEGED THAT HE MADE UP A HADITH IN THE CONTEXT OF A NARRATION

SAİT İNAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ, GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

HADİS ANABİLİM DALI

ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF GAZİANTEP ISLAM SCIENCE AND TECHNOLOGY

FACULTY OF ISLAMIC SCIENCES

DEPARTMENT OF HADITH

GAZİANTEP, TÜRKİYE

stnn02@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-3850-9158>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1456932>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
27 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted
27 Haziran / May 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as

İnan, Sait, "Abdullah b. Mes'ûd'un Hadis Rivâyetindeki Titizliğini İfade Eden Haberlerin Değerlendirilmesi [The Evaluation of Reports Expressing Abdallâh Ibn Mas'ûd's Rigor in Hadîth Narration]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 359-388.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

ABDULLAH B. MES'ÜD'UN HADİS RİVÂYETİNDEKİ TİTİZLİĞİNİ İFADE EDEN HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz

Abdullah b. Mes'üd'un hadis rivâyet ederken titiz davrandığını ifade eden haberler hadis usûlü ve rivâyet tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Kaynaklarda geçtiğine göre o, hadis naklederken “Hz. Peygamber'den duydum” şeklindeki kesinlik bildiren kelimelerden kaçınmış, bu lafızların yerine “buna benzer söyledi, bunun gibi söyledi” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Hadis nakil faaliyetlerinin ciddi sorumluluk duygusuyla yapıldığını ifade eden neredeyse tüm çalışmalarda bu rivâyet referans olarak kullanılmıştır. Ancak İbn Mes'üd'un naklettiği haberlerde bahsi geçen lafızların izlerini görmek mümkün değildir. Tam tersine ona ait anlatımlarda bizzat Hz. Peygamber'den gördüğüne, işittiğine dair kesin ve net ifadeler vardır. İbn Mes'üd Kur'an-ı Kerim'i doğrudan Hz. Peygamber'in ağzından öğrenmiş, İslamiyet'i ilk kabullenenlerden olmuş, Hz. Peygamber'in evine rahat girip çıkmak için özel izin almış, halifeler döneminde Kûfede idarecilik yapmıştır. Onun Kur'an-ı Kerim ve hadis konusunda sahip olduğu ilmi derinlik ve iddialı karakter böyle bir rivâyet tarzına uygun düşmemektedir. Ayrıca incelenen rivâyetlerde bahsi geçen olayla beraber İbn Mes'üd'un Hz. Peygamber'den naklettiği bir söz veya uygulama tespit edilememiştir. Bu tablo onun rivâyetteki ihtiyatını ifade eden haberlerin zayıf veya uydurma olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Çalışmanın amacı İbn Mes'üd'a isnad edilen tarzın onun rivâyetlerine ne kadar yansımaları tespit etmek, şayet böyle bir etki görülüyorsa ilgili rivâyeti senet ve metin tenkidine tabi tutarak konuyla ilgili problemlere açıklık getirmektir. Çalışma için önemli sayılabilecek bir güçlük rivâyetin sened ağının geniş olmasıdır. Rivâyeti değerlendirebilmek ve konuyu sınırlandırmak için bir takım yöntemler belirlenmiştir. Buna göre erken dönem kaynaklarına ve *Kütüb-i Tisâ'a*'ya giren rivâyetlerin senetleri tahlil edilmiş, şayet içerik olarak bu rivâyetlerden farklı bir durum ortaya koyan haberler varsa onlar da değerlendirilmiştir. Farklılık arz etmeyen kaynaklardaki rivâyetler ve senedleri tahlil edilmemiştir. Abdullah b. Mes'üd'la ilgili farklı çalışmalar yapılmış olsa da onun titizliğini konu eden rivâyetler özelinde bir çalışma yapılmamıştır. Makale bu yönüyle özgün bir içeriğe sahiptir. Rivâyetleri tabiiından on kişi nakletmiştir. Konuyla ilgili rivâyetlerin birkaçı zayıf olsa da çoğunluğu sahihtir. Olayla ilgili tüm haberler incelendiğinde, bunların kendi içinde gruplanabilen, birbirinden farklı dört anlatım tarzı olduğu görülecektir. Birinci grup rivâyetlerde İbn Mes'üd'un Perşembe gecesi ders yapmayı adet edindiği belirtilmiş ve burada kesinlik bildiren lafızlar kullanmadığı ifade edilmiştir. İkinci grup rivâyetlerde Perşembe gecesi ayrıntısı verilmeden İbn Mes'üd'la yaşanan beraberlik ve onun kesin ifadelerden kaçındığı belirtilmiştir. Üçüncü grup rivâyetlerde Perşembe gecesi ve beraberlikten bahsedilmeden normal bir nakil esnasında onun yaşadığı sıkıntılı hal tavsif edilmiştir. Dördüncü grup rivâyetlerde de İbn Mes'üd ile uzun beraberlikler yaşandığı ancak onun hiç hadis söylemediği anlatılmıştır. Tüm gruplarda sahih rivâyetlerin olması, bu gruplarda ortak ravilerin yer alması rivâyetlerin birini ötekine tercih etmeyi zorlaştırmaktadır. Tüm rivâyetlerdeki tek ortak vurgu İbn Mes'üd'un “Hz. Peygamber'den duydum” şeklindeki kesin bir ifade kullanması, sonra bir anda yaşadığı sıkıntılı durum ve bunun sonucunda kesin söylemden vazgeçmesidir. Ancak bunu alışkanlık haline getirmesi, kesinlik ifadelerinden sürekli kaçınması ortak vurgu değildir. Haberde bahsi geçen olay tekrar etmeyen, bir veya birkaç defaya mahsus yaşanmışlıklardır. Sürekliliğe hamledilecek lafızların, incelediğimiz rivâyetlerin neredeyse yarısında yer almaması bu ihtimali güçlendirmektedir. İbn Mes'üd'un herhangi bir şey için “Hz. Peygamber'den duydum” dememesi, bunlara bedel kesinlik ifade etmeyen “bunun gibi, buna benzer, buna yakın” lafızları kullanmayı alışkanlık haline getirdiği anlamına gelmemelidir. Burada belirgin olan husus hadis rivâyetinden uzak dur-

mak, rivayeti azaltmaktır. Haberin sonunda yer alan, kesinlik bildirmeyen ifadeler sürekli bir alışkanlığı değil, rivâyet etmekten kaçınan bir insanın rivâyet sırasında yaşadığı sıkıntılı durumu göstermektedir. Bu bakış açısıyla olaya yaklaşıldığında onun hiç rivâyet etmediğini veya normal bir rivâyet sırasında bu sıkıntıyı yaşadığını ifade eden diğer anlatımlar da bir değer bulacak, anlaşılır hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Abdullah b. Mes'ûd, Rivâyet, İhtiyat, Rivâyeti Azaltmak

THE EVALUATION OF REPORTS EXPRESSING ABDALLĀH IBN MAS'ŪD'S RIGOR IN ḤADĪTH NARRATION

Abstract

The reports indicating that 'Abdullāh b. Mas'ūd was meticulous in narration are of great importance in terms of ḥadīth methodology and the history of narration. According to the sources, he avoided definite statements such as "I heard it from the Prophet" when narrating ḥadīth, and used imprecise expressions such as "he said similar to this, he said like this". This narration has been used as a reference in almost all studies that state that ḥadīth transmission activities were carried out with a sense of serious responsibility. However, it is not possible to see the traces of the aforementioned words in Ibn Mas'ūd's narrations. On the contrary, in his narrations, there are clear and precise statements that he saw and heard from the Prophet himself. Ibn Mas'ūd learned the Qur'ān directly from the mouth of the Prophet, was one of the first to accept Islam, received special permission to enter and leave the Prophet's house easily, and served as an administrator in Kūfa during the caliphs. His scholarly depth and assertive character in Qur'ān and ḥadīth are not suitable for such a narration style. In addition, in the narrations examined, there is no word or practice that Ibn Mas'ūd narrated from the Prophet with the incident mentioned. This table suggests the possibility that the news expressing his caution in narration may be weak or fabricated. The aim of this study is to determine to what extent the style attributed to Ibn Mas'ūd is reflected in his narrations, and if such an effect is not seen, to clarify the problems related to the subject by subjecting the relevant narration to sanad and textual criticism. A difficulty that can be considered important for the study is the wide network of the narration. In order to evaluate the narration and to limit the subject, a number of methods have been determined. Accordingly, the narrations in the early period sources were analyzed in terms of sanad and text. If there are narratives that reveal a different situation from the narrations we examined, they were also evaluated. The narrations in other sources that do not differ from these narrations and their sanads have not been analyzed. Different studies have been conducted on 'Abdullāh b. Mas'ūd. However, no study has been conducted on the narrations about his meticulousness in transmitting ḥadīth. This article has an original content in this respect. The narrations were narrated by ten people from the tabiūn. Although a few of the narrations on the subject are weak, the majority of them are sahih. When all the reports about the incident are analyzed, it will be seen that there are four different narrative styles that can be grouped within them selves. In the first group of narrations, Ibn Ibn Mas'ūd's lectures on Thursday night are included and it is stated that he did not use definite words here. In the second group of narrations, the togetherness with Ibn Mas'ūd and his avoidance of definite statements are mentioned without giving details of Thursday night. In the third group of narrations, his distress during a normal transmission is described without mentioning Thursday night and the company. In the fourth group of narrations, it is described that Ibn Mas'ūd had long companionship with Ibn Mas'ūd but that he did not say any ḥadīth. The presence of authentic narrations in all groups

and the presence of common narrators in these groups make it difficult to prefer one narration over another. The only common emphasis in all narrations is Ibn Mas'ūd's use of a definite statement, "I heard it from the Prophet", and then his sudden distress and consequent abandonment of the definite statement. However, the fact that he made it a habit and constantly avoided definitive statements is not the common emphasis. The event mentioned in the news report is a non-recurring event that happened once or a few times. This possibility is strengthened by the fact that the words that can be attributed to continuity do not appear in almost half of the narrations we analyzed. The fact that Ibn Mas'ūd did not say "I heard it from the Prophet" for anything should not be taken to mean that he was in the habit of using the words "like this, similar to this" which do not express certainty. The obvious point here is to avoid narrating ḥadīth. The non-conclusive expressions at the end of the report do not indicate a constant habit, but rather the distressing situation experienced by a person who abstained from narrating during narration. When approached from this point of view, other narratives that state that he did not narrate at all or that he experienced this distress during a normal narration will also find value and become understandable.

Keywords: Ḥadīth, 'Abdallāh ibn Mas'ūd, Narration, Caution, Reducing Narration

Giriş

Hadis rivâyetinde saḥâbe ve tabi'ün uygulamaları sonraki dönemler için önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in etkisini görmek ve göstermek için son derece münbit olan bu zemindeki küçük tespitler bile sonraki dönemler için vazgeçilmez, küllî kaidelele dönüşmüştür. Henüz usûle dair sistematığın oluşmadığı bu dönemdeki uygulamalar, zamanla belli kuralları ve yöntemleri olan ilmî disiplinlerin oluşmasına önemli katkılar sunmuş, usûle kaynaklık etmiştir.¹

Abdullah b. Mes'ūd erken dönemlerde İslâmiyet'i kabul eden, Mekke müşriklerin baskısına maruz kalarak iki hicrette de bulunan sayılı isimlerden olmuştur. Medine'de kendisine Hz. Peygamber'in evine girip çıkma izini verildiği için ehl-i beytten sayılmıştır. Hz. Peygamber'in ağzından Kur'an-ı Kerim'i öğrenmiş ve ilk dönemde onu öğretebilecek dört isimden biri olmuştur.² Kûfe'de uzun dönemler idari vazifeler üstlenmiş, Kûfe ekolünün oluşmasına öncülük etmiştir.³

Hadis usûlünde ve rivâyet tarihinde İbn Mes'ūd'un referans alındığı önemli uygulamalar vardır. Bunlardan biri de onun hadis rivâyetindeki titizliğini, ihtiyatını gösteren haberlerdir. Hadis rivâyet ederken Rasûlullâh'tan

¹ Abdullah Çelik, *Hadis Usûlü İlmînin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk Üç Asır)* (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 34,76.

² Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/199, 200.

³ İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mesud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/115.

duydum, işittim gibi kesin ifadelerden kaçındığı belirtilen İbn Mes'ûd'un bu ifadeleri kullandığında huzursuzluk yaşadığı ve sonunda kesinlik bildiren kullanımlardan vazgeçtiği nakledilmiştir.⁴ Bu haberler hadis usulü ve tarihi ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle rivâyet konusunda titizliğin ifade edildiği başlıklarda kullanılmıştır.⁵ Bahsi geçen titizlik sürekli bir alışkanlığı mı göstermektedir? Yoksa tekrar etmeyen bir yaşanmışlık mıdır? Çalışmada İbn Mes'ûd'a ait bu hassasiyetin, ona ait diğer rivâyetlerdeki izi görülmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amacı rivâyetlerde bir ölçü olarak ifade edilen tavrın İbn Mes'ûd'un rivâyetlerine ne kadar yansıdığını tespit etmek, şayet böyle bir etki görülmüyorsa ilgili rivâyeti senet ve metin tenkidine tabi tutarak konuyla ilgili problemlere açıklık getirmektir.

Çalışma için önemli sayılabilecek bir güçlük, rivâyetin sened ağının geniş olmasıdır. Rivâyetleri değerlendirebilmek ve konuyu sınırlandırmak için birtakım yöntemler belirlenmiştir. Buna göre rivâyetler kendi içlerinde, işledikleri olay akışına göre gruplandırılacaktır. Erken dönem kaynaklarına ve *Kütüb-i tisa'*ya giren rivâyetlerin senetleri tahlil edilecek, şayet içerik olarak bu rivâyetlerden farklı bir durum ortaya koyan haberler varsa onlar da değerlendirmeye alınacaktır. Farklılık arz etmeyen diğer kaynaklardaki rivâyetlerin senedleri tahlil edilmeyecektir.

İbn Mes'ûd ve onun hadisciliği ile ilgili yapılan doktora ve yüksek lisans tezleri, yazılan kitap ve makaleler olsa da bu rivâyet özelinde bir değerlendirme yapan, rivâyeti tahlil eden başka bir çalışma görebildiğimiz kadarıyla yoktur. Makale bu yönüyle özgün bir yapıya sahiptir.

1. Abdullah b. Mes'ûd'un Hadis Rivâyetindeki Titizliğini İfade Eden Haberler

Rivâyet etmek konusundaki bilinç ve farkındalığın karşılığı olarak kullanılan haberde Amr b. Meymûn (ö. 74/693) şunları nakletmiştir: “Perşembe akşamları İbn Mes'ûd ile görüşmeyi kaçırmazdım. Onun herhangi bir şey için “قال رسول الله” dediğini işitmedim. Bir akşam bunu dedi ve başını

⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yusuf el-Hüt. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 5/293; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb Arnavud - Adil Mürsid. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 7/343.

⁵ Konuyla ilgili başlıkları görmek için bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412)“Mukaddime”, 28; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, ts.)“Mukaddime”, 3; Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvi ve'l-vâ'i*, thk. Muhammed Accâc Hatîb (Beyrut: Dâru'l Fikir, 1391), 549; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Muhmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403), 2/8; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber el-Kurtûbî, *Câmi'u beyâni ilm ve fadlih*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri (Sudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994), 1/343.

öne eğdi. Ona baktım ki gömleğinin ilikleri açılmış, gözleri yaşla dolmuş ve boyun damarları şişmiş. Ardından aşağı yukarı bunun gibi buna yakın, buna benzer dedi.”⁶ Rivâyetin ortaya koyduğu mesaja göre Perşembe geceleri insanlara hitap eden İbn Mes’ûd yanlış bir şey ifade etmek endişesiyle, kesinlik ifade eden lafızlarla (cezme şıgası ile) Hz. Peygamber’den nakilde bulunmamıştır. Ancak bir defasında kesin bir ifade kullanınca sıkıntılı bir hal içerisine girip söylediklerinde kesinlik değil, benzerlik olduğunu belirten anlatımlar kullanmıştır.⁷

Rivâyete göre İbn Mes’ûd nakil sırasında (سمعت رسول الله, قال رسول الله) “Hz. Peygamber dedi, Hz. Peygamber’den işittim” gibi kesin ifadelerinden kaçınmış, bunun yerine (أو دون ذلك, أو فوق ذلك, أو قريبا من ذلك, أو شبيها بذلك) “Aşağı yukarı bunun gibi, buna yakın, buna benzer” veya (أو مثله, أو نحوه, أو شبيهه به) “Bunun gibi, bunun benzeri” gibi ifadeler kullanmıştır. Ancak onun rivâyetlerine baktığımızda bahsi geçen hassasiyetin izlerini görmek mümkün değildir. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Müsned*’inde tekrarlarla beraber ona ait 849 tane rivâyet yer almaktadır.⁸ Rivâyetlerin bütününde 249 “قال رسول, قال”, “مع رسول, مع النبي, عند رسول, عند النبي”, “عبد الله عن النبي”, “أنا, قال لي, كان يقول أتيت رسول, أتيت”, “سألت رسول, سألتنا رسول, سألت النبي, سألتنا النبي”, “لنا, قال لي, كان يقول أتيت رسول, أتيت”, “نهاني رسول, نهانا رسول, نهاني النبي, نهانا النبي”, “7”, “النبي” ifadeleri geçmektedir. Ancak İbn Mes’ûd’a isnad edilen haberlerin hiçbirisinde yukarıda bahsi geçen, kesinlik ifade etmeyen lafızlar geçmemektedir.

Bahsi geçen çelişkili durumu mana ile rivâyetin caiz olduğu bir alanda kaybolup giden ifadeler olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 95/714), İbn Mes’ûd’dan bir haber aktarırken onun ismini kullanmayıp “bu evin sahibi tahdis etti” demiş ve bu ayrıntı özellikle senedde yer almış, kaybolmamıştır.⁹ Rivâyetlere dair çok önemli olmayan,

⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/293; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/343; Dârimî, “Mukaddime”, 28; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; Ebû Said el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî el-Binkesî, *Müsnedü’ş-Şâşî*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh (Medine: Mektebetü Ulûm ve’l-Hikem, 1410), 1/393, 394; Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdulmecid (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415), 9/123; Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1411), 1/194; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi*’, 2/8.

⁷ Muhammed b. Abdilhadi es-Sindî, *Hâşiyetü’s-Sindî ale Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, ts.), 1/14; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa, *Meşâriku envâri’l-vehhâce ve metâli’u esrâri’l-behhâce fi şerhi Süneni İbn Mâce* (Riyad: Dâru’l-Muğni, 1427), 1/361,362.

⁸ İbn Mes’ûd’un rivâyet sayıları için bk. Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mesud”, 1/115; Hamî Bektaş, *Abdullah b. Mes’ûd ve Sünnet Anlayışı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 83.

⁹ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru’l-Hicr, 1419), 1/289; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/5; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tevkî’in-Necât, 1422) “Mevâkitu’s-salât”, 5; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-*

küçük lafız farklılıklarının bile belirtildiği bir alanda İbn Mes'ud'un kesinlik ifade etmeyen lafızlarının kaybolduğuna hükmetmek doğru bir yaklaşım değildir.¹⁰

Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, titizliğin konu edildiği olayda içeriğin zikredilmemesidir. İbn Mes'ud bir hadis nakletmiş, sonrasında "buna benzer, bunun gibi" demiştir. Bahsi geçen rivâyetin tüm tariklerinde nakledilen mesaj ortadan kaybolmuş, sadece İbn Mes'ud'un takındığı tavır ifade edilmiştir.¹¹ Yapılan taramalarda bahsi geçen hassasiyetle beraber Hz. Peygamber'e ait bir söz veya uygulama tespit edilememiştir. İbn Mes'ud'un yaşadığı titreme, durup kalma, gözyaşı dökme vb. durumları ayrıntılı bir şekilde ifade eden haberlerde Hz. Peygamber'in mesajının ifade edilmemesi, rivâyete konu olmaması düşündürücü bir durumdur.

İlgili rivâyette yanlış bir şey söylemek endişesi yaşayan ve bundan dolayı kesin söylemlerden kaçınan bir İbn Mes'ud portresi çizilmiştir. Ancak onunla ilgili rivâyetlere yansıyan karakteristik özellikler bu portre ile uyuşmamaktadır. Hz. Peygamber, "Kur'an-ı Kerim'i şu dört kişiden öğreniniz" derken İbn Mes'ud'un da ismini zikretmiştir.¹² Başka bir hadiste "Kur'an-ı Kerim'i indirdiği gibi okumak isteyen İbn Ümmü Abd'in (İbn Mes'ud) okuduğu gibi okusun" demiştir.¹³ Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ölüm döşegindeyken İbn Mes'ud'un da ismini anarak ilim öğrenilmesi gereken dört isim saymıştır.¹⁴ İbn Mes'ud bizzat Hz. Peygamber'den yetmiş küsur sûre öğrendiğini, bunlardan asla vaz geçmeyeceğini ifade etmiş ve Kur'an-ı Kerim'den herbir sûrenin nerede ve neden nazil olduğunu bildiğini söylemiştir.¹⁵

İbn Mes'ud'un Kur'an-ı Kerim konusundaki bu iddialı duruşunu hadis ve fetvalar konusunda da görmek mümkündür. Bir defasında insanlara namaz kılmayı öğretirken "Size Rasûlullâh'ın kıldığı şekilde namaz göstere-

sahih, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabi, 1412)"İman", 139.

¹⁰ Abdullah b. Mes'ud'a isnad edilen rivâyetlerdeki küçük lafız farklılıklarını görmek için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/213, 217, 237.

¹¹ Rivâyetin tarikleri için bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/256; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/293; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/186, 7/115, 343, 353; Dârimî, "Mukaddime", 28; İbn Mâce, "Mukaddime", 3; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık el-Bezzâr el-Basrî, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullâh, Adil b. Said, Sabri Abdülhalık (Medine: Mektebetü Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 5/324; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/121, 122, 123; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/93, 94; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 549.

¹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/138; el-Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'an", 8.

¹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/139; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/287, 30/400. İbn Mes'ud'un babası ile ilgili ayrıntılı bilgi bulmak mümkün değildir. Onun, annesine nisbetle İbn Ümmü Abd olarak da anıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak bk. Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ud", 1/115. Bu nisbeyle anıldığı diğer rivâyetleri görmek için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/325; Buhârî, "Ashâbu'n-nebi", 28; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 117; Tirmizî, "Menâkıb", 38; İbn Mâce, "Cihad", 40.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/418; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/178.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/43; el-Buhârî, "Fezâilu'l-Kur'an", 8.

yim mi?” demiştir. ¹⁶Hz. Peygamber’in hikâye ettiği bir olayı naklederken sanki onun yüzüne bakıyorum –yüzündeki ifadeyi hatırlıyorum- şeklinde bir anlatım kullanmıştır. ¹⁷Tahiyyatla ilgili rivâyette “Rasûlullâh elimi tuttu, bana öğretti” gibi kesin ifadeler kullanmıştır. ¹⁸Başka bir haberde, “Benim size naklettiğim hadisin, hakikata en uygun, hidayete en iyi ulaştırıcı ve takvaya en münasib olduğuna inanın.” demiştir. ¹⁹Onun nakilleri arasında unutmama ve karıştırma ihtimali daha yüksek olan yaklaşık on tane uzun rivâyet vardır, bunların büyük kısmı bir sayfadan fazla uzunluğa sahiptir. ²⁰Ayrıca onun Kûfe ekolünün oluşmasındaki etkisi, fetvalarında “Doğruysa Allâh’tan, yanlışa benden ve şeytandandır” ²¹ şeklinde kendinden emin durumu, ilim konusundaki ıstılahatını göstermesi adına son derece önemlidir.

Rivâyetle ilgili ifade edilmesi gereken diğer bir husus, yaşanan olayla ilgili farklı betimlemelerdir. Haberlerin tümü incelendiğinde birbirinden farklı dört olay örgüsü ortaya çıkmaktadır. Birinci grup rivâyetlerde İbn Mes’ûd’un Perşembe gecesi ders verdiği ayrıntısına yer verilmiş ve burada kesinlik bildiren lafızlar kullanmadığı ifade edilmiştir. ²²İkinci grup rivâyetlerde Perşembe gecesi ayrıntısı verilmeden, onunla yaşanan beraberlik ve onun kesin ifadelerden kaçındığı belirtilmiştir. ²³Üçüncü grup rivâyetlerde Perşembe gecesi ve beraberlikten bahsedilmeden normal bir nakil esnasında İbn Mes’ûd’un yaşadığı sıkıntılı hal tavsif edilmiştir. ²⁴Dördüncü grup rivâyetlerde de İbn Mes’ûd ile uzun beraberlikler yaşandığı ancak onun hiç hadis söylemediği anlatılmıştır. ²⁵Dört gruptaki ortak tema İbn Mes’ûd’un rivâyet ederken yaşadığı sıkıntılı durum ve bulunduğu çıkış yoludur.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerde rivâyetle ilgili problemler görülen hususlar ve içerikle ilgili farklı anlatımlar ifade edildi. Buna göre İbn Mes’ûd, rivâyetlerinde sürekli kesinlik ifade lafızlar kullanmıştır. Ona ait

¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/213; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/203, 7/260; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşâs b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü’l-Asriye, 2014) “İstiftahu’s-salat”, 4.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/256; el-Buhârî, “İstîtabetü’l-mürtedin”, 5; Müslim, “Cihad ve siyer”, 105; İbn Mâce, “Fiten”, 23.

¹⁸ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/219; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/331; el-Buhârî, “İstîzan”, 28.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/156; Dârimî, “Mukaddime”, 50; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/19, 138, 243, 253, 328, 332, 353, 395, 7/14.

²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/308.

²² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/263; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/343; Dârimî, “Mukaddime”, 28; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 9/123; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/194.

²³ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/256; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 9/121, 122, 124; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsil*, 1/549.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/186, 7/115, 7/353; Dârimî, “Mukaddime”, 28; Bezzâr, *Müsned*, 5/324; et-Taberânî, *Mu’cemu’l-kebir*, 9/123, 124; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/193.

²⁵ et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 9/122, 9/124.

temriz sığasıyla ifade edilen bir tane bile rivâyet tespit edilememiştir. Titizliği ifade eden rivayetlerin içeriğine ulaşılacak mümkün değildir. Abdullah b. Mes'üd'un kişiliği ve ilmi birikimi kendinden emin olmayan, şüpheli anlatımlara imkân vermemektedir. Dördüncü gruptaki rivâyetler dışındaki diğer üç gruptaki rivayetler birbirine yakın olsa da farklı olay öğrülürleri içermektedir. Bahsi geçen problemler, rivayetleri senedleri açısından tahlil etmeyi gerektirmektedir.

1.1. Rivâyetler ve Sened Tenkidi

Rivâyetin tüm tarikleri incelendiğinde sened ağının çok geniş olduğu görülmektedir. İbn Mes'üd'un takındığı hassas tavrı aktaran on isim vardır. Bu isimlerden Şa'bî (ö. 104/722) ve İbn Sirîn (ö. 110/729), İbn Mes'üd'dan hadis işitmemişlerdir.²⁶ Bundan dolayı onlardan gelen rivayetler tahlil edilmeyecektir. Rivâyet farklı tarikleriyle beraber ondan fazla kaynaktan yer almıştır.²⁷

1.1.1. Birinci Grup Rivâyetler

Bu rivâyetleri diğerlerinden ayıran tema İbn Mes'üd'un Perşembe geceleri yaptığı derstir. Bu dersleri hiç kaçırmadığını ifade eden râvi aynı zamanda İbn Mes'üd'un hiç bir şey için “قال رسول الله، سمعت رسول الله” demediğini de ifade etmiştir. Bir keresinde de bu ifadeleri kullanınca İbn Mes'üd sıkıntılı bir hal içine girmiş, aşağı yukarı bunun gibi, buna benzer demiştir.²⁸ İlgili rivâyetler Perşembe gecesi yapılanlarla ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir. Ancak farklı kaynaklarda İbn Mes'üd'un bu gecelerde insanlarla sohbet ettiği, onlara nasihatlerde bulunduğu, bir anlamada ders düzenlediği anlaşılmaktadır.²⁹ Buhârî'de geçen bir habere göre İbn Mes'üd her Perşembe gecesi insanlara nasihat edermiş, insanlar da bu derslerin her gece olmasını talep etmişler.³⁰ Rivâyetin sened ağışı şu şekildedir:

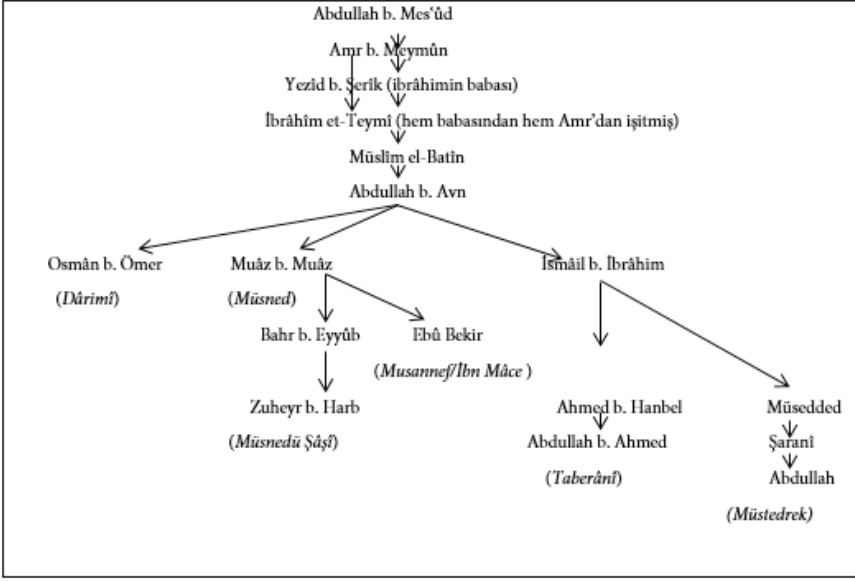
²⁶ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalâni, *Tehzibü't-Tehzib* (el-Hind: Matbaatu Daireti'l-Mearifi'n-Nizamiyye, 1326), 5/68 İbn Sirîn'in İbn Mes'üd'dan işitmediğini ifade eden açık bir anlam yoktur. Ancak gerek yaş olarak aralarındaki fark, gerek vefat yılı 68 olan İbn Abbas'tan hadis işitmemesi, vefat yılı 32 olan İbn Mes'üd'dan hiçbir şekilde semanın olamayacağını göstermektedir. Bunun için bk. İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 9/215.

²⁷ Ebü Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/256; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/293; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/186, 7/115, 343, 353; Dârimî, “Mukaddime”, 28; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; el-Bezzâr, *Müsned*, 5/324; eş-Şâfi, *Müsned*, 1/394, 2/129, 130, 194; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/121, 122, 123, 124; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 549; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/193, 194; Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 2/8.

²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/293; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/343; Dârimî, “Mukaddime”, 28; İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/123; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/194.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/148; Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 2/8.

³⁰ el-Buhârî, “İlim”, 12.

Yukarıdaki şemada yer alan râvîlerin değerlendirmesi yapılırken *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, *Müsnedü Ahmed*, *Sünen-i Dârimî* ve *Sünen-i İbn Mâce*'deki râvîlere yer verilecek. Diğer rivâyetlerde farklı bir durum ortaya koyulmadığı için onlarla ilgili bir değerlendirme yapılmayacaktır. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan sened şu şekildedir: Amr b. Meymûn → İbrâhîm et-Teymî → Müslim el-Batîn → İbn Avn → Muâz b. Muâz → Ebû Bekir.

Amr b. Meymûn (ö. 74/693)

Amr b. Meymûn el-Evdî Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmiş, ancak onu görmemiştir. Ömer (ö. 23/644), Âişe (ö. 58/678), Abdullah b. Mes'ud, Ebû Zer (ö. 32/653) ve Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) rivâyette bulunmuştur.³¹ İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) onun için sikâ demiştir.³² İbn Hibbân (ö. 354/965) da onu *Sikât*'da zikretmiştir.³³ Yahya

³¹ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 22/260, 261; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 5/119, 120.

³² Ebû Muhammed Abdurrahman b. İdris er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el Ma'lûmî (Beirut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1371), 6/258.

³³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed ed-Dârimî el-Bustî, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393), 5/166.

b. Maîn (ö. 233/848), Nesâî (ö. 303/915) ve İclî (ö. 261/875) onun için sika demişlerdir.³⁴

İbrâhîm et-Teymî (ö. 92/710)

Yezîd b. Şerik'in (ö. ?) oğludur. Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711), babasından ve Amr b. Meymûndan rivâyetleri vardır.³⁵ Yahyâ b. Maîn onun için sika demiştir. Ebû Zür'âya (ö. 264/878) durumu sorulduğunda, onun Mürcî ve sika olduğunu söylemiştir.³⁶

Müslîm el-Batîn (ö. ?)

Küfelidir, kendisine İbn Ebî İmrân da denilmiştir. İbrâhîm et-Teymî'den, Saîd b. Cübeyr'den (ö. 94/713) ve Amr b. Meymûndan rivâyetleri vardır. Yahya b. Maîn, Ebû Hâtîm (ö. 277/890) ve Nesâî onun sika olduğunu belirtmiştir.³⁷ Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) ondan nakilde bulunmuşlardır.³⁸

Abdullah b. Avn (ö. 150/767)

Basra'nın önde gelen isimlerinden olan Abdullah b. Avn, İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714), İbn Sîrîn, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Sâlim b. Abdillâh (ö. 106/725), Saîd b. Cübeyr, Müslim el-Batîn gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Onunla ilgili yapılan değerlendirmeler genellikle "onun gibisini görmedim, ondan faziletisini görmedim, onun gibi fakih görmedim" şeklindedir. Basra'nın en güvenilir dört isminden biridir. İbn Sa'd onun için sika ve hadisleri çok demiştir.³⁹

Muâz b. Muâz (ö. 196/812)

Basralı olan Muâz tabiûnun küçüklerindedir. Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Süleymân et-Teymî (ö. 146/761), Şu'be (ö. 160/776) ve Abdullah b. Avn gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Onun için "hadisin göz aydınlığı" ibaresi kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel ondan daha zekisini görmediğini söylemiştir.⁴⁰ Yahyâ b. Saîd (ö.

³⁴ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 22/263, 264.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/291, 292; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/232.

³⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/145.

³⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/191; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/527; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/134.

³⁸ el-Buhârî, "İydeyn", 11, "Savm", 40; Müslim, "Cuma", 64, "Siyâm", 154.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifil-Osmâniyye, ts.), 5/163; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/261; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 15/ 395, 398, 399, 400, 27/528; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 6/365, 366.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/215; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 28/133, 134.

198/813) onun misli yok demiştir. Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel ona sika demişlerdir.⁴¹

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/850)

Musannef isimli bir eser sahibidir. O, bahsi geçen rivâyeti doğrudan Muâz b. Muâz'dan almıştır. Hocaları arasında onun da ismi geçmektedir. İclî onun için hadis hafızı ve sika demiştir. Ahmed b. Hanbel onun sika olduğunu söylemiştir.⁴²

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ve Perşembe gecesi ayrınıntısından bahseden rivâyetin senedi ile İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde geçen rivâyetin senedi hemen hemen aynıdır. Burada *Musannef*'den farklı olarak İbrâhîm'in babası yer almaktadır. Seneddeki diğer raviler yukarıda zikredildiği için sadece Yezîd b. Şerîk incelenecektir. Müsneddeki rivâyetin senedi şu şekildedir: Amr b. Meymûn → Yezîd b. Şerîk → İbrâhîm et-Teymî → Müslim el-Batîn → İbn Avn → Muâz b. Muâz.

Yezîd b. Şerîk et-Teymî (ö. ?)

İbrâhîm et-Teymî'nin babasıdır, kavminin âlimlerinden sayılmıştır. Ömer, Ali, Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) ve Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyette bulunmuş, oğlu İbrâhîm de ondan rivâyette bulunmuştur.⁴³ Yahyâ b. Maîn onun için sika demiştir. İbn Hıbbân da onu sikalar arasında saymıştır.⁴⁴

Birinci grup kapsamında değerlendirdiğimiz rivâyetin Darimî'de yer alan senedi şu şekildedir: Amr b. Meymûn → Yezîd b. Şerîk → İbrâhîm et-Teymî → Müslim el-Batîn → İbn Avn → Osmân b. Ömer. Bu senedde de Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden farklı olarak Muâz yerine Osmân b. Ömer yer almaktadır, diğer râviler aynıdır.

Osmân b. Ömer (ö. 197/813)

İbn Sa'd ona sika demiştir.⁴⁵ Dârimî (ö. 255/869) ondan kırk rivâyet nakletmiştir. Hocaları arasında bir önceki râvî olan Muâz b. Muâz'ın ismi geçmemektedir.⁴⁶ O, bu haberi doğrudan İbn Avn'dan almıştır. Yahya b. Maîn onun için sika demiştir. Ahmed b. Hanbel de ona sadûk demiştir.⁴⁷

⁴¹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/249.

⁴² İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/160; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 16/38, 39.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/161; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 32/161.

⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/32.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/217.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 19/462.

⁴⁷ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/159.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde geçen bu rivâyetin senedinde yer alan isimlerin daha önceden ismi geçmiş ve onlarla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Mâce'de geçen rivâyetin senedi şu şekildedir: Amr b. Meymûn → Yezîd b. Şerîk → İbrâhim et-Teymî → Müslim el-Batîn → İbn Avn → Muâz b. Muâz → Ebû Bekir b. Ebî Şeybe.

Birinci gruptaki rivâyetlerin senedlerinde adı geçen bütün râviler arasında hoca talebe ilişkisi vardır. Bütün râvilerin sika olduğuna hükmedilmiş, rivâyetlerin sıhhatine engel teşkil eden, ravi kusurlarıyla ilgili herhangi bir veri tespit edilmemiştir.

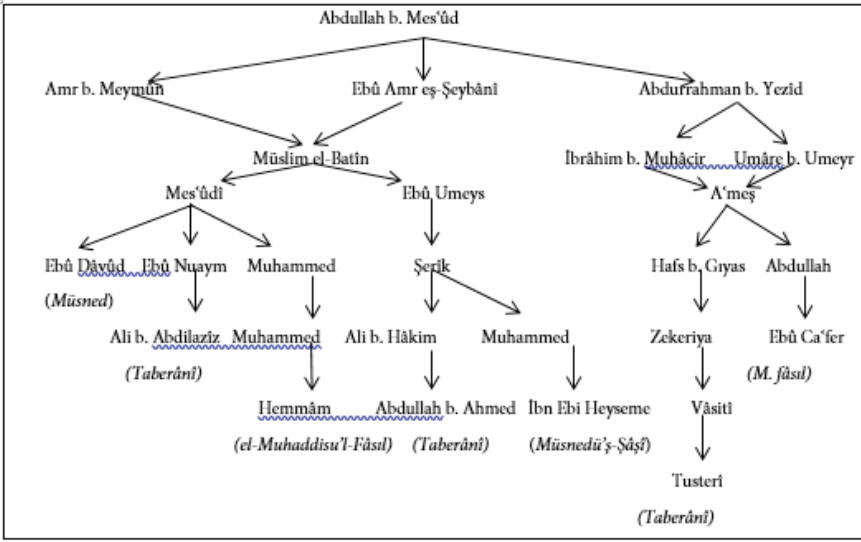
Perşembe gecesi ayrıntısından bahseden söz konusu tüm rivâyetlerde olayı İbn Mes'ûd'dan aktaran Amr b. Meymûn'dur. Onun dışında, İbn Mes'ûd'un hassasiyetini nakleden dokuz râvîden hiçbiri bu ayrıntıdan bahsetmemiştir. Olayı Amr b. Meymûn'dan işiten kişi İbrâhim et-Teymî'nin babasıdır. O da rivâyeti oğlu İbrâhîm'e aktarmıştır. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan senedde ise İbrâhim, rivâyeti doğrudan Amr b. Meymûn'dan almıştır. Buna göre İbrâhim bu rivâyeti hem babasından (Yezîd b. Şerîk) işitmiş hem Amr b. Meymûn'dan işitmiştir. İbrâhim et-Teymî ile Amr arasında hoca talebe ilişkisi olduğu yukarıda belirtilmiştir. Farklı rivâyetlerde de bu beraberliği görmek mümkündür.⁴⁸

1.1.2. İkinci Grup Rivâyetler

Bu rivâyetlerde Perşembe gecesi yapılan sohbetlere değinilmeden İbn Mes'ûd'la geçirilen bir senelik beraberliğe vurgu yapılmış ve bu süre zarfında onun "قال رسول الله" demediği ifade edilmiştir. Bu haberler İbn Mes'ûd'un hassasiyeti, yaşadığı sıkıntılı hal ve kesin olmayan lafızlar kullanması yönüyle bir önceki rivâyet grubuyla aynı, beraberliği bir yıl ile sınırlı tutması itibarıyla farklıdır.⁴⁹ Olayı İbn Mes'ûd'dan nakleden Abdurrahman b. Yezîd (ö. 83/702), Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 96/715) ve bir önceki rivâyet grubunda adı geçen Amr b. Meymûn'dur. Rivâyetin sened ağı şu şekildedir:

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/182, 184, 196, 203.

⁴⁹ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1/256; et-Taberânî, *el-Muçemu'l-kebir*, 9/121, 122, 124; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 1/549.

Rivâyet, Amr b. Meymûn → Müslim el-Batîn → Mes'ûdî → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî aracılığı ile erken dönem kaynaklarından Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'ine girdiği için bu kaynakta adı geçen râviler değerlendirmeye alınacak, diğer rivâyetlerde farklı bir anlatım olmadığı ve nispeten geç dönem eserleri olduğu için onların râvileri değerlendirmeye alınmayacaktır. Amr b. Meymûn ve Müslim el-Batînle ilgili değerlendirme önceden yapıldığı için burada üçüncü râviden başlanacaktır.

Mes'ûdî / Abdurrahmân b. Abdillâh b. Utbe (ö. 165/782)

Mes'ûdî'nin hocaları arasında Müslim el-Batîn'in adı geçmektedir. Kendisinden de Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Şu'be, Abdullah b. Mubârek (ö. 181/797) ve Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/814) gibi isimler hadis almıştır.⁵⁰ Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyetlerini en iyi bilen isim olarak nitelenmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Nümeyr (ö. 234/849) ona sika demiştir. Yahyâ b. Maîn, Mes'ûdî için sâlih demiştir.⁵¹

Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd (ö. 204/820)

Müsned isimli eserin musannifidir. Ali b. Medîni (ö. 234/848) hafıza konusunda ondan daha iyisini görmedim demiştir. Yanında kitap olmadığı halde kırk bin hadis naklettiği bildirilmiştir. Abdurrahmân b. Mehdî onun için "insanlar arasında sözü en doğru olandır" demiştir. Ahmed b. Hanbel

⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 17/221, 222.

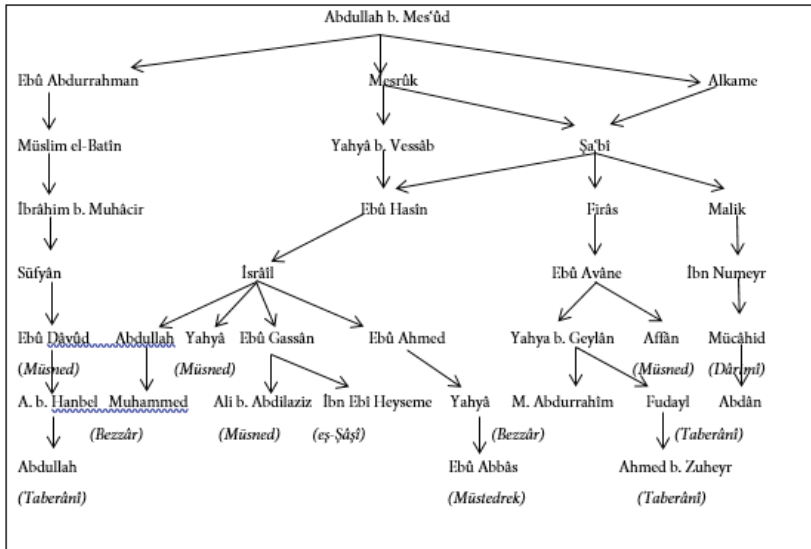
⁵¹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'idil*, 5/250.

de onun için sika, sadûk ifadelerini kullanmıştır. Yahyâ b. Maîn ona sadûk demiştir. Onun ilimdeki derinliğini ifade eden çok sayıda haber vardır.⁵²

Görüldüğü gibi ikinci gruptaki rivâyetlerin tüm râvileri sika olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca tüm râviler arasında hoca talebe ilişkisi vardır, senedde herhangi bir kopukluk yoktur. Rivâyetin sıhhatine zarar verecek herhangi bir durum tespit edilememiştir. Perşembe gecesi ayrıntısına yer veren rivâyet grubunda olayı İbn Mes'ûd'dan aktaran Amr b. Meymûn'un burada da isminin geçmesi izahı zor bir duruma sebep olmaktadır. Çünkü Perşembe gecesi derslerinden bahseden haberler sadece onun vasıtasıyla nakledilmiş, diğer isimler bu ayrıntıya yer vermemiştir. Ancak onun bu grupta da yer alması bahsi geçen ayrıntıya sadece onun şahit olduğu şeklinde bir genellemeye izin vermemektedir.

1.1.3. Üçüncü Grup Rivâyetler

Bu rivâyet grubunda İbn Mes'ûd'a dair herhangi bir ayrıntıya girmeden bir rivâyet sırasında onun “سمعت رسول الله veya قال رسول الله” dediği, bundan dolayı yüzünün renginin değiştiği ve kesinlik ifade etmeyen lafızlar kullandığı nakledilmiştir. Daha önceki rivâyet grubunda ifade edilen uzun beraberlik ve periyodik ders düzeni kaybolmuş, burada sadece bir defalık yaşanan bir durum betimlenmiştir. Olaya şahit olup anlatan Mesrûk, Alkame ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî'dir (ö. 73/692).⁵³ Rivâyetin sened ağı şu şekildedir:

⁵² Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 11/401-406.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/186, 7/115, 7/353; Dârimî, “Mukaddime”, 28; el-Bezzâr, *Müsned*, 5/324; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/123, 124; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 1/193.

Yukarıda sened şemasını verdiğimiz bu rivâyet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine ve Dârimî'nin *Sünen*'ine daha kısa bir tarikle girdiği için o eserler üzerinden râvi değerlendirilmesi yapılacak diğer rivâyetlerde herhangi bir lafız farklılığı olmadığı için oradaki râvilerin değerlendirmesi yapılmayacaktır. Dârimî'nin *Sünen*'inde yer alan rivâyeti İbn Mes'ûd'dan aktaran İbn Sîrîn ve Şa'bî'dir. Bunların İbn Mes'ûd'dan rivâyetlerinin olmadığı bilinen bir durum olduğu için⁵⁴ bu rivâyet değerlendirmeye alınmayacaktır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen birinci rivâyetin senedi şu şekildedir: Ebû Abdurrahmân es-Sülemî → Müslim el-Batîn → İbrâhim b. Muhâcir → Süfyân es-Sevrî → Ebû Dâvûd el-Hafarî. Senedde yer alan isimlerden Müslim el-Batîn ile ilgili açıklamalar daha önceden yapıldığı için burada tekrar edilmeyecektir.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692)

İsmi Abdullah b. Habîb'dir. Hz. Peygamber hayattayken doğmuştur.⁵⁵ Ali, Osmân, Huzeyfe b. Yemân, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Hureyre'den rivayette bulunmuştur. Kendisinden de İbrâhim en-Nehâî, Saîd b. Cubeyr, Atâ b. Sâib, Müslim el-Batîn rivayette bulunmuştur. Kırk yıl Kûfede Kur'an-ı Kerim okutmuştur.⁵⁶ Onun İbn Mes'ûd'dan rivâyet işitmediğine dair haberler bulunmaktadır.⁵⁷ İbn Sa'd, İclî (ö. 261/875) ve Nesâî ona sika demiştir.⁵⁸

İbrâhim b. Muhâcir b. Câbir el-Becelî (ö. ?)

Hadis rivâyetinde bulunduğu isimler arasında İbrâhim b. Yezîd, Abdurrahman b. Yezîd (ö. 98/717), Şa'bî, Mücahîd (ö. 103/721), Müslim el-Batîn vardır. Kendisinden de A'meş (ö. 148/765), Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, Mîs'ar (ö. 155/772) gibi isimler rivayette bulunmuştur.⁵⁹ Yahyâ b. Saîd onun hadis rivâyetinde güçlü olmadığını, Yahyâ b. Maîn de onun hadis rivâyetinde zayıf olduğunu ifade etmiştir. Abdurrahman b. Mehdî ve Ahmed b. Hanbel onun rivâyetlerinde bir sıkıntı olmadığını ifade etmişlerdir.⁶⁰ İclî onun için "hadisi alınabilir" demiş, Nesâî de hadis rivâyetinde güçlü

⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/68.

⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212; Zehebi, *Siyer*, 4/267.

⁵⁶ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/409.

⁵⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/9; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/410 Şu'ayb Arnavud, Zehebi'nin *Siyer*'ini tahrîk ederken bu bilginin doğru olmadığını dair açıklamalara yer vermiştir. Ebû Abdurrahman'ın Hz. Osman'dan yaptığı rivâyeti delil olarak kullanan muhakkik bu rivâyetin Buhârî'de yer aldığını ifade etmiştir. (Zehebi, *Siyer*, 4/269) Ebû Abdurrahman'ın doğum ve vefat tarihi, Kûfede ki varlığı İbn Mes'ûd ile Ebû Abdurrahman arasındaki rivâyet alışverişine imkân verir bir tarzdadır.

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/214; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/409.

⁵⁹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/211.

⁶⁰ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*, thk. Adil Ahmed

değil demiştir.⁶¹ Onun sika olduğunu ifade eden olmamıştır. Bununla beraber onun rivâyetlerini *Kütüb-i sitte* musanniflerinden Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî'nin eserlerinde görmek mümkündür.⁶²

Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)

Onun ilminin büyüklüğünü ve güvenilirliğini ifade eden çok sayıda haber vardır. Abdullah b. Mübârek “Onun gibisini görmedim”, Yahyâ b. Saîd “Hafızası ondan sağlam görmedim” demiştir.⁶³ Yahyâ, “Benim yanımda kimse Şa'bî'ye denk değildir, eğer o, Süfyân'a muhalefet ederse Süfyân'ı tercih ederim.” demiştir.⁶⁴ İbn Mehdî ona “Kûfelilerin imamı” demiştir. Ahmed b. Hanbel “Hadis konusunda bana ondan daha sevimli yoktur.” demiştir.⁶⁵ İbn Saîd onun için sika, güvenilir, sağlam demiştir.⁶⁶ Yahyâ b. Maîn ona “hadiste mü'minlerin emiridir” demiştir.⁶⁷

Ebû Dâvûd el-Hafarî (203/819)

Asıl adı Ömer b. Sa'd'dır, Süfyân es-Sevrî'nin ashâbındandır.⁶⁸ Âbid ve zahid yönüyle tanınmıştır. Ondan rivâyette bulunan isimler arasında Ahmed b. Hanbel de vardır.⁶⁹ Yahyâ b. Maîn ona sika demiştir. Ebû Hatim ve Ebû Zura ona sadûk demişlerdir.⁷⁰ İbn Hibbân onu sika olarak değerlendirmiştir.⁷¹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ikinci rivâyetin senedi şu şekildedir: Mesrûk → Yahyâ b. Vassâb → Ebû Hasîn → İsrâîl → Yahayâ b. Ebî Bukeyr.

Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683)

Hz. Peygamber dönemini idrak etmiş, Yemen'den gelip Kûfe'ye yerleşmiştir. Onun Ebû Bekir, Ömer, Ali ve Âişe'den rivâyetleri vardır. Kendisinden rivâyette bulunanların çoğunluğu Kûfelidir. Abdullah b. Mes'ûd'un

Abdulmevcûd - Ali Muhammed (Beirut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418), 1/349; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdîr-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becevi (Beirut: Dâru'l-Marife, 1382), 1/67.

⁶¹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/213.

⁶² Müslim, “Hayız”, 71; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 78, 88; İbn Mâce, “Taharet”, 124, “Ezân”, 7, “Ticâret”, 63; Nesâî, “Tahrîmu'd-dem”, 1.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/223.

⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/224.

⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/225.

⁶⁶ İbn Saîd, *et-Tabakât*, 6/351.

⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/225.

⁶⁸ İbn Saîd, *et-Tabakât*, 6/370.

⁶⁹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 21/362.

⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/112.

⁷¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/189.

ashâbından fetva veren ve kurra olan, abid ve zahid biri olarak betimlenmiştir. İbn Uyeyne, Alkame'den sonra Mesrûk'un kaldığını ve ondan daha faziletli birinin olmadığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn ve İclî ona sika demiştir.⁷²

Yahya b. Vassâb (103/722)

Hocaları arasında Alkame ve Mesrûk vardır. A'meş ondan hadis almıştır. Kûfe'nin kurralarındandır. Kıraatını Alkame'ye arzemiştir.⁷³ İbn Mes'ûd'dan mürsel rivâyetleri vardır. Nesâî ona sika demiştir.⁷⁴ İbn Sa'd da onun sika olduğunu ve hadislerinin az olduğunu söylemiştir.⁷⁵

Ebû Hasîn Osmân b. Âsım (ö. 127/745)

İbn Hibbân onu sika olarak değerlendirmiştir.⁷⁶ Hocaları arasında Yahyâ b. Vassâb'ın da adı geçmektedir. Ondan hadis alanlar arasında İsrâîl b. Yûnus (ö. 160/777), Süfyân es-Sevrî, Süfyân İbn Uyeyne, Mâlik b. Miğvel (ö. 159/776) gibi isimler vardır.⁷⁷ Abdurrâhamân b. Mehdî kendisine muhalefet edilmemesi gereken dört güvenilir Kûfeliyi zikrederken onun da ismini anmıştır. Ahmed b. Hanbel onu övücü ifadeler kullanmıştır. İclî, Yahya b. Maîn, Ebû Hâtim, Nesâî ona sika demiştir.⁷⁸ Künyesi ile ilgili Husayn şeklinde harekelendirmeler de vardır.⁷⁹

İsrâîl b. Yûnus (ö. 160/777)

Kûfeli olan İsrâîl, İsa b. Yûnus'un kardeşidir.⁸⁰ Çok sayıda hocadan hadis öğrenmiştir. Bu isimler arasında Ebû Hasîn'in de adı geçmektedir.⁸¹ Hadisi de Kur'ân-ı Kerîm gibi ezberlediği nakledilmiştir. Onunla ilgili yapılan değerlendirmelerde ilminin ve hafızasının üstünlüğünü ortaya koyan anlatımlar vardır. Ahmed b. Hanbel onu sika olarak değerlendirmiş ve övmüştür. İclî ve Ebû Hâtim de ona sika demiştir. Nesâî onun rivayetlerinde

⁷² Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/454-467.

⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/520; Ebû Abdillâh Muhammed b. Amed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtı meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbî'l-İslâmî, 2003), 3/176.

⁷⁴ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 32/27.

⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/302.

⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/200.

⁷⁷ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 19/401, 402.

⁷⁸ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 19/403-405.

⁷⁹ eş-Şâfi, *Müsned*, 1/394; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/124.

⁸⁰ el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 2/56.

⁸¹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/517.

bir problem görmemiştir.⁸² İbn Sa'd ona sika ve hadisleri çok demiş, İbn Hibbân da onu sika isimler arasında zikretmiştir.⁸³

Yahyâ b. Ebî Bukeyr (ö. 208/824)

Aslen Kûfeli olmakla berâber Bağdat'a yerleşmiş, orada ikamet etmiş Kirman'da kadılık yapmıştır. İsrâil b. Yûnus'tan rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel onu öven ifadelerde bulunmuş, Yahyâ b. Maîn ve İclî ona sika demişlerdir.⁸⁴ Ali b. Medîni onun için sika, Ebû Hâtîm de sadûk demiştir.⁸⁵ İbn Hibbân da *es-Sikât* isimli eserinde onu zikretmiştir.⁸⁶

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan üçüncü rivâyetin senedi şu şekildedir: Mesrûk → Şa'bî → Firâs → Ebû Avâne → Affân. Mesrûk'la ilgili değerlendirme daha önceden yapıldığı için burada ikinci râviden başlanacaktır.

Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ö. 104/722)

Beş yüz sahâbe ile görüşmüş,⁸⁷ bunların elli tanesinden hadis almıştır.⁸⁸ Bazı kaynaklarda İbn Mes'ûd'dan rivâyetleri olsa da ondan hadis işitmemiştir.⁸⁹ Onun ilminin derinliğini, hafızasının üstünlüğünü anlatan çok sayıda haber bulmak mümkündür. Ona dair yapılan betimlemeler genelde "onun gibisini görmedim, ondan daha âlim görmedim..." şeklindedir.⁹⁰ Onun mürselleri sahih olarak kabullenilmiştir. Yahyâ b. Maîn, "Şa'bî birinin ismini anıp ondan rivâyette bulunuyorsa o şahıs doğrudan sika olarak değerlendirilir" demiştir.⁹¹

Firâs b. Yahyâ (ö. 129/747)

Şa'bî'den rivâyetleri vardır. Süfyan es-Sevrî, Şu'be ve Ebû Avâne de ondan hadis nakletmişlerdir.⁹² Yahyâ b. Maîn ve Nesâî ona sika demişlerdir.⁹³ Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd ve İbn Hibbân da onu sika olarak değerlendirmiştir.⁹⁴

⁸² Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/519-523.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/352; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/79.

⁸⁴ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/247.

⁸⁵ İbn Ebi Hâtîm er-Razî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/132.

⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/257.

⁸⁷ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/34.

⁸⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/186.

⁸⁹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/30.

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/262; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/34, 35.

⁹¹ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/35.

⁹² el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 7/139; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 3/480.

⁹³ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/153.

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/333; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/322; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 3/480.

Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh (ö. 175/792)

Kitaplarının varlığına ve sağlamlığına büyük övgüler yapılmıştır.⁹⁵ Yahyâ b. Maîn onun hadislerinin kabul edilebilir olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Zurâ ve Ebû Hâtim kitaptan rivâyet ediyorsa sikadîr demişler. Ahmed b. Hanbel onun hadislerini Şa'bî'nin ve Sevrî'nin hadislerine benzetmiştir.⁹⁶

Affân b. Müslim (ö. 219/834)

Ebû Avâne'den semai vardır, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İclî ona sika, sebt ve sahibu's-sünnet demiştir. Yahyâ b. Maîn de ona sika demiştir.⁹⁷ Onu Yahya b. Saîd'den ve Abdurrahman b. Mehdî'den daha üstün tutanlar olmuştur. ⁹⁸ İbn Sa'd ona sika demiş,⁹⁹ İbn Hibbân da onu sikalar arasında zikretmiştir.¹⁰⁰

Dârimî'nin *Sünen*'inde geçen rivâyetin senedi şu şekildedir: Alkame → Şa'bî → Mâlik b. Miğvel → İbn Numeyr → Mucâhid b. Mûsa. Şa'bî ile ilgili açıklama daha önceden yapıldığı için burada ondan bahsedilmeyecektir.

Aklame b. Kays (ö. 62/682)

Muhadrâmdan olduğu ve yaklaşık doksan yıl yaşadığı rivâyet edilmiştir. İbn Mes'ûd'un ashâbı içinde ona en çok benzeyen ve onu en iyi bilen olduğu nakledilmiştir. Sahâbilerden bir kısmı ona soru sormuş ve ondan görüş istemiştir.¹⁰¹ İnsanlar İbn Mes'ûd'un vefatından sonra ondan sorumluluk almasını, sünneti öğretmesini istemiştir. Gençken ezberlediği bilgilerin kitap gibi hafızasında olduğunu söylemiştir.¹⁰² İbn Mes'ûd'un ashâbından bahseden rivâyetlerde onun ismi sürekli övgüyle anılmıştır. Ahmed b Hanbel, Yahyâ b. Maîn ona sika demişlerdir.¹⁰³

Mâlik b. Miğvel (ö. 159/776)

Kûfe ehlinde olan Mâlik, Şa'bî, Talha b. Musarrif (ö. 112/730) ve Süfyân-ı Sevrî gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında Abdullah b. Numeyr'in (ö. 199/815) ismi geçmektedir.

⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/211.

⁹⁶ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 30/446, 447.

⁹⁷ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/161.

⁹⁸ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/171.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/242.

¹⁰⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/522.

¹⁰¹ el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, 7/41; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/105, 106.

¹⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/146-152.

¹⁰³ Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/ 302, 303.

Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd ve İbn Hibbân onu sika olarak değerlendirmişlerdir. Kûfede vefat etmiştir.¹⁰⁴

Abdullah b. Nümeyr (ö. 199/815)

Hişâm b. Urve (ö. 146/763), Yahyâ b. Saïd el-Ensârî, A'meş ve Mâlik b. Miğvel onun hadis aldığı isimler arasındadır. Kûfeli birçok isim de ondan rivâyette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn ve İbn Sa'd ona sika demişlerdir. İbn Hibbân da onu sika olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁵

Mucâhid b. Mûsa (ö.244/859)

Horasan'dan gelip Bağdat'a yerleşmiştir. Genelde Iraklılardan hadis almıştır. Kendisinden de Buhârî dışında birçok isim rivâyette bulunmuştur.¹⁰⁶ Ebû Hâtim onun için "böylesine sadık denilebilir" demiştir.¹⁰⁷ Yahyâ b. Maîn ve Nesâî onun için sika demişlerdir.¹⁰⁸

Bu bölümde incelediğimiz haberlerin ravileri sika olarak değerlendirilmiştir. Râviler arasında hoca talebe ilişkisi olup inkıtaya sebep olacak bir durum tespit edilememiştir. Sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Ebû Abdurrahman es-Sülemî rivâyetinin senedinde yer alan İbrâhim b. Muhâcir'le ilgili "hadis rivâyetinde güçlü değil, zayıf" şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak rivâyetlerinde bir sorun olmadığı, "kendisinden rivâyet edilebilir" şeklindeki değerlendirmeler, onun hadislerinin alınmasına sebep olmuş, Buhârî dışındaki *Kütüb-i sitte* musannifleri onun hadislerine yer vermiştir. Ayrıca bu rivâyetle neredeyse aynı içeriğe sahip diğer üç rivâyetin sağlam senedle gelmesi bu rivâyete destek olmuştur. Sonuç olarak ele aldığımız haberlerin sıhhatine zarar verip zafiyete sebep olacak bir unsur tespit edilememiştir.

1.1.4. Dördüncü Grup Rivâyetler

Bu grupta zikredilecek olan haberlerde İbn Mes'ûd'un hiç hadis nakletmediği ifade edilmiştir. Sadece bir defasında onun hadis rivâyet ettiğine şahit olan isimler o sırada İbn Mes'ûd'un sıkıntılı bir hal içerisine girdiğini ve kesinlik ifade etmeyen lafızlar kullandığını ifade etmişlerdir. İbn Mes'ûd'un kesinlik ifade eden lafızları kullanmamayı azmettiğine dair vurgu kaybol-

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/345; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, 7/314; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/642; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/190.

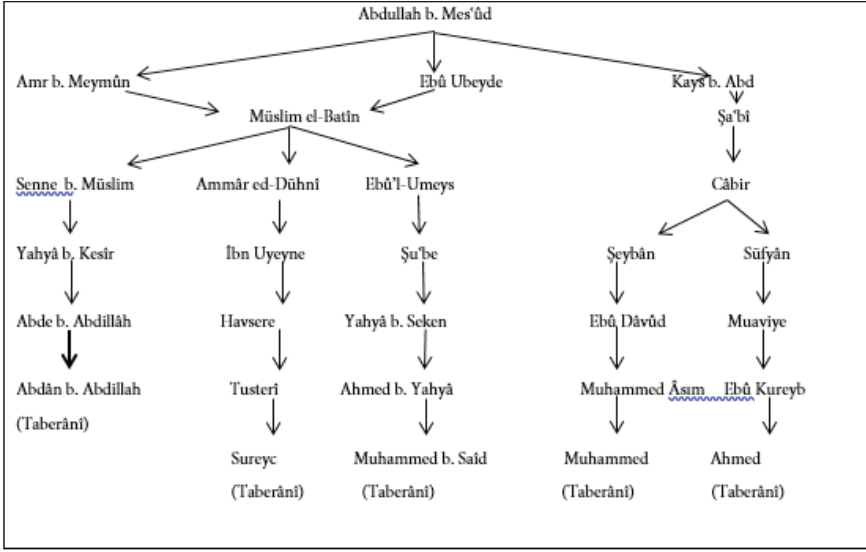
¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/364; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-kebir*, 5/216; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/186; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/61; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 16/226.

¹⁰⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/189; Zehebî, *Siyer*, 11/495; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/237.

¹⁰⁷ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/321.

¹⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/238.

muş, onun yerine hiç hadis rivâyet etmediği şeklinde bir vurgu ortaya çıkmıştır. Sonuçta İbn Mes'ûd yine “او كما قال” buna benzer, bunun gibi söyledi demıştır. Haberi ondan aktaran üç isim bulunmaktadır. Bu rivâyetler sadece Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebir*'inde geçmektedir. Toplamda içerik olarak neredeyse birbirinin aynı beş anlatım yer almaktadır.¹⁰⁹ Rivâyetlerin sened ağını şu şekilde şemaya dökmek mümkündür.

Taberânî'nin râvilerinin büyük kısmında geniş malumatlar, cerh tadil tespitleri olmadığı için buradaki değerlendirmeler birkaç satırlık, mücmel bilgiler olacaktır.

Öte yandan Amr b. Meymûn'a ait rivâyet iki koldan ilerlemektedir. İki-sinde de Amr'dan sonraki râvî Müslim el Batîn'dir. Onlarla ilgili bilgilendirme daha önce yapıldığı için burada üçüncü râvî olan Senne b. Müslim'den (ö. ?) başlanacaktır. Amr b. Meymûn'a ait birinci rivâyetin senedi şu şekildedir: Amr b. Meymûn → Müslim el-Batîn → Senne b. Müslim → Yahyâ b. Kesîr → Abde b. Abdillâh → Abdân b. Abdillâh.

Senne b. Müslim (ö. ?): Müslim el-Batîn'in oğludur. İbn Hibbân'ın onu *Sikât* isimli eserinde zikretmesinden başka onun durumuna dair herhangi bir tespit yoktur.¹¹⁰

Yahyâ b. Kesîr b. Dirhem el-Anberî (ö. 205/821): İbn Hibbân onun

¹⁰⁹ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 9/122, 9/124.

¹¹⁰ el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, 4/216; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/324; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/304.

Basra ehlinden olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹ Abbâs el-Anberî (ö. 246/861) ona sika demiştir. Ebû Hâtim sâlihu'l-hadis, Nesâî de onun rivâyetlerinde bir problem yoktur demiştir.¹¹²

Abde b. Abdillâh el-Saffâr (ö. 258/872): Kûfe asıllıdır. Ebû Hâtim onun için sadûk demiştir. İbn Hibbân onu sika olarak değerlendirmiştir.¹¹³ Nesâî de ona sika demiştir.¹¹⁴

Abdân b. Abdillâh (ö. 306/919): Zehebî onunla ilgili hafız, hüccet, alleme demiş ve kitaplarından övgü ile bahsetmiştir. Taberânî'nin ondan nakilleri vardır.¹¹⁵

Amr b. Meymûn'a ait ikinci rivâyetin ilk iki râvisi daha öncekilerle aynıdır, değerlendirmeye üçüncü râviden başlanacaktır. Sened şu şekildedir: Amr b. Meymûn → Müslim el-Batîn → Ammâr ed-Dühni → Süfyân b. Üyeyne → Havsera b. Muhammed → et-Tüsterî.

Ammâr ed-Dühni (ö. 233/848): Kaynaklarda kimlerden rivayet aldığına ve kimlere rivâyet verdiğiğine dair isimler zikredilmiştir ancak durumu ile ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır.¹¹⁶ İbn Hibbân ona *Sikât*'da yer vermiştir.¹¹⁷

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814): Abdurrahmân b. Mehdî onun için "*Hicazın hadislerini en iyi bilendir.*" demiştir. Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel ona sika demişlerdir. Onun ilmini ve faziletini öven çok sayıda haber vardır.¹¹⁸

Havsera b. Muhammed (ö. 256/870): İbn Hibbân onu *Sikât*'ta zikretmiştir.¹¹⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'da onun için sika demiştir.¹²⁰

Ahmed b. Züheyr et-Tüsterî (ö. 310/923): Zehebî onun için imam, hüccet, hafız demiştir.¹²¹

Bir sonraki Taberânî rivâyetinin râvisi İbn Mes'ûd'un oğlu Ebû Ubeyde'dir (ö. 81/701). Kaynakların bildirdiğine göre o, babasından işitmemiştir.¹²² Bu yüzden haber zayıf kabullenilecek, ravî değerlendirmesi yapılmayacaktır.¹²³

Kays b. Abd'a ait iki nakil bulunmaktadır. Birinci rivâyetin senedi şu

¹¹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/255.

¹¹² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 31/500.

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/437.

¹¹⁴ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/90; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 18/538.

¹¹⁵ Zehebî, *Siyer*, 14/168.

¹¹⁶ el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7/28; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 21/208.

¹¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/268.

¹¹⁸ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/227; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 11/188-193.

¹¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/215.

¹²⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/77.

¹²¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/152.

¹²² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 14/62.

¹²³ et-Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, 9/122.

şekildedir: Kays b. Abd → Şa'bi → Câbir b. Yezîd → Şeybân b. Abdirrahmân → Ebû Dâvûd → Muhammed b. Âsım → Abdullah b. Muhammed.

Kays b. Abd (ö. ?) Şa'bî'nin amcasıdır. Onunla ilgili çok fazla malumat yoktur. İbn Hıbbân onu *Sikât*'da zikretmiştir. Bazı kaynaklarda da sadece İbn Mes'ûd'dan rivâyeti var denilmiş, ancak bir değerlendirme yapılmamıştır.¹²⁴ Kays'tan bu rivâyeti alan Şa'bî'dir. Onunla ilgili bilgilendirme daha önce geçmişti.

Câbir b. Yezîd (ö. 127/745): Süfyân es-Sevrî onun hadis konusunda vera sahibi olduğunu, bu konuda onun gibisini görmediğini söylemiştir. Şu'be de hadis konusunda sadûk olduğunu belirtmiştir.¹²⁵ Ebû Hatim ona sika diyenlerin olduğunu ancak itibar için hadisin kullanılabileceğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in bildirdiğine göre, Yahyâ ve İbn Mehdî onun hadislerini terk etmiştir.¹²⁶

Şeybân b. Abdirrahmân (ö.164/781): Yahyâ b. Maîn, İclî ve Nesâi ona sika demiştir.¹²⁷ Ebû Hâtım onun hadisi ile ihticâc edilmez tespitinde bulunmuştur.¹²⁸ Şeybân'dan rivâyeti alan Ebû Dâvud et-Teyâlisî'dir (ö. 204/819). Onunla ilgili bilgilerin daha önceden bahsi geçmişti.

Muhammed b. Âsım (ö. ?): Onunla ilgili fazla malumat bulmak mümkün değildir. *Tehzîbu't-Tehzîb*'de onun sadûk olduğuna dair bir değerlendirme vardır.¹²⁹

Abdullah b. Muhammed b. el-Hasen b. Üseyd (ö. 310/923): Dedesinin isminin yazımı ile ilgili bir karışıklık söz konusudur. *Mu'cemu's-sağîr* ve *Mu'cemu'l-evsât*'ta el-Hasen şeklinde geçen isim *Mu'cemu'l-kebir*'de el-Hüseyn şeklinde geçmektedir. el-Hasan şekliyle tarama yapıldığında doğru sonuçlara ulaşmak mümkündür. Onunla ilgili makbuldür, hadisleri çoktur ve sikadır şeklinde değerlendirmeler vardır.¹³⁰

Kays b. Abd'in ikinci rivâyetinin ilk üç râvisi bir önceki seneddekiyle aynı olduğu için ve Süfyân es-Sevrî ile ilgili değerlendirme önceden yapıldığı için beşinci râviden devam edilecektir. İlgili rivâyetin senedi şu şekil-

¹²⁴ İbn Sa'd, et-*Tabakât*, 6/235; İbn Ebî Hâtım, el-*Cerh ve't-ta'dîl*, 7/101.

¹²⁵ İbn Ebî Hâtım, el-*Cerh ve't-ta'dîl*, 2/497.

¹²⁶ İbn Ebî Hâtım, el-*Cerh ve't-ta'dîl*, 2/498.

¹²⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 12/596.

¹²⁸ İbn Ebî Hâtım, el-*Cerh ve't-ta'dîl*, 4/356.

¹²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/240. Tabakât kitaplarında, senedin bu noktasında ismi geçmesi mümkün olan üç isim vardır. Bunlardan biri İshâhî, biri Sekâfî, öteki de Razi nisbesiyle geçmektedir. İshâhî Taberânî'nin doğrudan nakillerde bulunduğu bir isimdir, ama bu senedde Asım b. Muhammed, Taberânî'nin hocasının hocasıdır. Sekâfî nisbesi Teberânî'nin diğer eserlerinde geçmemektedir. Ancak Razi nisbesiyle farklı bir rivâyette onun hocasının hocası mertebesinde bir isim geçmektedir. Bu tespit buradaki Asım'ın da er-Râzî olma ihtimalini güçlendirmektedir.

¹³⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 11/324; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/156.

dedir: Kays b. Abd → Şa'bî → Câbir b. Yezîd → Süfyân es-Sevrî → Muâviye b. Hişâm → Ebû Kureyb → Ahmed b. Muhammed.

Muâviye b. Hişâm (ö. 204/820): İbn Sa'd onun için saduk ve kesîru'l-hadis demiştir.¹³¹ Ebû Hâtim ona sadûk demiştir.¹³² Ebu Dâvûd sika şeklinde değerlendirme yapmıştır.¹³³ İbn Adî (ö. 365/976) onun ismini *el-Kâmil fi'd-duâfa*'da anmıştır.¹³⁴ İbn Hibbân da hata yaptığını ifade ederek *Sikât*'da ona yer vermiştir.¹³⁵

Ebû Kureyb Muhammed b. A'lâ (ö. 247/862): Nesâî onun rivâyetlerinde bir problem olmadığını ifade etmiştir.¹³⁶ Ebû Hâtim de ona sadûk demiştir.¹³⁷ İbn Hibbân onu *Sikât*'da zikretmiştir.¹³⁸

Ahmed b. Muhammed b. eş-Şamî el-Kûfî (ö. ?): Senedde yer almasına rağmen bu isim tespit edilememiştir. Onun hadis aldığı isimlere yönelik taramalarda böyle bir isimle karşılaşmamıştır.¹³⁹ Taberânî'nin hadis aldığı isimler arasında çok sayıda Ahmed b. Muahmmmed ismi geçmektedir. Ancak hiçbirinin nisbesi buradaki gibi değildir. Rivâyetteki kullanıma en yakın isim Ebû Abbas el-Kûfî nisbeli Ahmed b. Muhammed'dir. Hatib el-Bağdâdi onun için âlim ve hafız demiştir. Ayrıca kitaplarının varlığını, yazısının çok güzel olduğunu ve yüz bin hadisi senediyle beraber ezberlediğini belirtmiştir.¹⁴⁰

Ulaşılan sonuçlara göre Amr b. Meymûn'dan gelen haberlerin senedinde sıhhat için problem teşkil edecek bir durum tespit edilmemiştir. Ebû Ubeyde'nin İbn Mes'ûd'dan rivâyet almamış olması rivâyetin zayıf olmasına sebep olmuştur. Kays b. Abd'ın senedleri dikkate alındığında, öncelikle kendisiyle ilgili *Sikât*'da zikredilmenin dışında başka bir değerlendirme verisi yoktur. Ayrıca senedde yer alan Câbir b. Yezîd ve Muâviye b. Hişâm gibi zayıflığı tespit edilen raviler ve seneddeki meçhul bir isim rivâyetlerin zayıf olarak değerlendirilmesine imkân vermektedir.

2. Rivâyetlerle İlgili Genel Değerlendirme

Metinlerde ifade edilen olayların akışına göre rivâyetlerin kendi içinde gruplandırılabilmesi, tüm gruplarda sahih rivâyetlerin olması ve Amr b. Meymûn ve Müslim el-Batîn gibi isimlerin neredeyse tüm gruplarda

¹³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/371.

¹³² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/385.

¹³³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/138.

¹³⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/148.

¹³⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/167.

¹³⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 26/247.

¹³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/52.

¹³⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/105.

¹³⁹ Ekrem b. Muhammed Ziyâde, *Mu'cemu's-şuyûhi't-Taberânî* (Ürdün / Kahire: Dâru'l-Eseriyye / Dâru İbn Affân, 1426), 68-120 bu sayfalar arasında İsmi Ahmed olan hocalar yer almaktadır.

¹⁴⁰ Hatib el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, 6/146, 147.

yer alması rivâyetle ilgili değerlendirmeleri güçleştirmektedir. Olayı İbn Mes'ûd'dan aktaran on kişi için ayrı bir yaşanmışlık düşünmek mümkün değildir. Yapılan gruplamalar ölçüsünde olayın birkaç defa tekrar ettiğini ifade etmek mümkündür. Birinci gruptaki rivâyetler ikinci gruptan farklı olarak Perşembe dersleri temasını işlerken, ikinci grup rivâyetler bu derslerden bahsetmeden İbn Mes'ûd'la olan bir yıllık beraberliğe dikkat çekmiştir. Her iki anlatım tarzında da süregelen bir durum söz konusudur. Bu farklılığın dışında iki gruptaki içerik birbirinin aynısıdır. Bahsi geçen durumu râvilelere ait çeşitli tecrübeler ve lafız farklılığı olarak değerlendirmek ve iki gruptaki yaşanmışlıkların tek bir olaya işaret ettiğini söylemek mümkündür. Üçüncü grup rivayetler herhangi bir yerleşik uygulamayı, bir sürekliliği belirtmeden bir rivâyet esnasında İbn Mes'ûd'un yaşadığı sıkıntılı durumu, yukarıdaki rivayetlerle aynı doğrultuda ifade etmiştir. Dördüncü grup rivâyetlerde mesele farklı bir boyuttan ele alınmış, Abdullah b. Mes'ûd'un hiç hadis nakletmediği ifade edilerek bir defasında rivâyet ederken yaşadığı sıkıntı yine yukarıdaki rivayetler paralelinde ifade edilmiştir. Aynı olayın farklı yaşanmışlıklarla ve farklı bakış açısıyla ifadeye döküldüğü tüm rivâyetlerdeki tek ortak vurgu İbn Mes'ûd'un "قال رسول الله veya سمعت رسول الله" dediği bir anda yaşadığı sıkıntılı durum ve bunun sonucunda kesin söylemden vazgeçmesidir. Ancak bunu alışkanlık haline getirmesi, kesinlik ifadelerinden sürekli kaçınması ortak vurgu değildir.

Burada özellikle bir yanlış bir anlayışa dikkat çekmek gerekmektedir. Uzun beraberliklerde ve periyodik derslerde herhangi bir şey için "قال رسول الله veya سمعت رسول الله" dememek, bu ibarelerin yerine sürekli "bunun gibi, buna benzer" şeklindeki kesinlik ifade etmeyen lafızları kullanmayı hatıra getirmektedir. Oysa herhangi bir şey için "قال رسول الله veya سمعت رسول الله" dememek, hadis rivâyet etmemek, bundan uzak durmak anlamına da gelebilir. Haberin sonunda yer alan, kesinlik bildirmeyen ifadeler sürekli bir alışkanlığı değil, rivâyet etmekten kaçınan bir insanın -unutarak, dalgınlıkla- rivâyet ettiğinde yaşadığı sıkıntıdan çıkış yolunu göstermek anlamına gelebilir. Bu bakış açısıyla olaya yaklaşıldığında Abdullah b. Mes'ûd'un hiç rivâyet etmediğini veya normal bir rivâyet sırasında bu sıkıntıyı yaşadığını ifade eden anlatımlar da bir değer bulacak, anlaşılır hale gelecektir. Bu yaklaşım çalışmanın başında ifade edilen, kesinlik ifade etmeyen lafızların İbn Mes'ûd'un rivâyetlerine yansımama nedenini de izah etmektedir.

Ortaya koyulan bakış açısına destek olacak yaklaşımları özellikle Alkame ve Mesrûk'un anlatımlarında görmek mümkündür. Kendileri tanıtılırken de ifade edildiği üzere bu iki isim Abdullah b. Mes'ûd'un ashâbi olarak zikredilmiş ve Alkame onu en iyi bilen, ona en çok benzeyen olarak tavsif

edilmiştir.¹⁴¹ Bu durumda İbn Mes'ûd'a ait yerleşik bir rivâyet tarzı varsa bunu en iyi bilenlerin bu iki isim olduğunu belirtmek mümkündür. Onlara ait haberlerde kesin olmayan lafızların kullanımıyla ilgili alışkanlığa hamledecek bir ayrıntıya yer verilmemiştir.

İbn Mes'ûd'un rivâyetlerinin az olduğuna, onun rivâyet etmekten kaçındığına dair anlatımlar yukarıdaki bakış açısını desteklemektedir. Dârimî'de geçen bir habere göre Abdullah b. Mes'ûd ayda iki veya üç hadis rivâyet etmiştir.¹⁴² Avn b. Abdullah "İbn Mes'ûd'un rivâyetlerini saydık elli küsürüdü" demiştir.¹⁴³ Bu durum onun rivâyetlerinin sayısıyla çelişiyor görünebilir.¹⁴⁴ Ancak tekrarlar çıkarıldığında İbn Mes'ûd'un rivâyetlerinin düşünüldüğü kadar çok olmadığı görülecektir. Basit bir taramayla tahiyyatla ilgili haberlerin 17 defa,¹⁴⁵ sehiv secdesi rivâyetinin 14 defa,¹⁴⁶ Bakara suresinin iniş yerinin 14 defa,¹⁴⁷ arkadaşın Halilullâh olması hususunun 9 defa,¹⁴⁸ Hz. Peygamber'in ağzından yetmiş sure öğrendiğinin 9 defa tekrarlandığı görülecektir.¹⁴⁹ Daha sistematik çalışmalarla buradaki tekrarların çok daha fazla olduğu tespit edilebilir.

İlgili rivâyetin içeriğinin metinlere yansımamasının farklı nedenleri olabilir. Rivâyetlerin betimlediği kadarıyla İbn Mes'ûd rivâyetten vazgeçme, söylediğinden pişman olma veya yarım bırakmak gibi bir tavır içerisine girmiştir. Bu durumda onu işitenlerin de rivâyetten vazgeçmeleri, dikkate almamaları ihtimal dâhilindedir.

Konu ile ilgili değerlendirmelerin sonunda Abdullah b. Mes'ûd'u rivâyet karşıtı bir zeminde değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Bir insanın rivâyete karşı olmasıyla çok rivâyetten sakınması aynı şey değildir. Abdullah b. Mes'ûd'a ait rivâyetler kaynaklarda yer almıştır. Fakat bu konuda bariz olarak kendini gösteren tarz, çok rivâyetten sakınmadır. Konuyla ilgili haber Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyette gösterdiği titizlikten ziyade onun çok rivâyet etmekten geri durması zemininde değerlendirilmelidir.

SONUÇ

İbn Mes'ûd'un rivâyette titizlik gösterdiğini ifade eden habere göre o, herhangi bir durum için "سمعت رسول الله قال رسول الله" dememiştir. Bunun

¹⁴¹ el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, 7/41; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/105, 106.

¹⁴² Dârimî, "Mukaddime", 28.

¹⁴³ Râmhürmüzi, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, 557.

¹⁴⁴ Onun rivayet sayısını görmek için bk. Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mesud", 1/115.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6/28, 121, 422, 7/35, 36, 49, 108, 116, 151, 177, 227, 237, 246, 331, 392, 428.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6/34, 87, 7/83, 130, 156, 158, 159, 233, 236, 272, 313, 364, 424, 432.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6/7, 8, 419, 7/54, 55, 84, 106, 149, 167, 190, 217, 370, 379, 386.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6/55, 216, 295, 296, 242, 7/8, 7/192.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 6/82, 225, 395, 398, 7/43, 263, 351, 380, 416.

yerine kesin olmayan ifadeler, benzerlik ifade eden anlatımlar kullanmıştır. Oysa bu lafızlar ondan nakledilen rivâyetlerin hiçbirisine yansımamıştır. Ona atfedilen rivâyetlerde tam tersine kesin ifadeler, net anlatım kalıpları yer almaktadır. Abdullah b. Mes'ûd'un karakteristik özelliklerinin de böyle bir rivâyet tarzı için uygun olmadığını söylemek mümkündür.

Abdullah İbn Mes'ûd'un rivâyetteki titizliğini ifade eden haberler erken dönem kaynaklarına girmiştir. Bunun yanında Kütüb-i tisa'da bu rivâyetleri görmek mümkündür. Olayı İbn Mes'ûd'dan işiten, gören on tabiûn râvî bulunmaktadır. Bunların içinde Alkame b. Kays ve Mesrûk b. Ecda' gibi İbn Mes'ûd'u çok iyi bilen, onun ashâbı diye meşhur olmuş isimler de vardır. Rivâyetlere yönelik senet tenkitlerinde rivâyetlerin bir kaç haric diğerlerinin sahih olduğu görülmüştür. Rivâyetler sıhhat durumları itibariyle birbirine tercih edilebilecek bir durum arz etmemektedir. Zayıf haberler içerik olarak sahih rivâyetlerle aynı paralelde olduğu için desteklenebilecek mahiyettedirler. Senetteki râvîlerin büyük kısmı Kûfe ehlidir.

Rivâyetler dört grupta incelenebilecek bir olay akışını içermektedir. Bu farklı anlatımlardaki ortak vurgu İbn Mes'ûd'un bir rivâyet esnasında sıkıntılı bir psikoloji içine girmesi ve kesinlik ifade etmeyen bir anlatım tarzı kullanılarak bir çıkış yolu arıyor görünmesidir. Rivâyetlerde anlatılmak istenen durum, İbn Mes'ûd'un nakil sırasında kesinlik ifade etmeyen anlatımlarla, titizliği esas alan bir rivâyet tarzı oluşturması değildir. Bilakis vurgulanmak istenen husus onun çok rivâyetten kaçınması, az rivâyet etmesidir.

Abdullah b. Mes'ûd'a ait farklı rivâyetlerde ve çalışmada ele alınan haberlerin bir kısmında onun az rivâyet ettiği, fazla rivâyet etmekten kaçındığı açıkça ifade edilmiştir. Bu tespiti ona isnad edilen hadislerin sayısı ile desteklemek mümkündür. Her ne kadar onun rivâyetlerinin sayısı 850'ye yakın bir rakam olsa da tekrarlar çıkarıldığında bu rakamın ciddi oranda azalacağı görülecektir. Ayrıca ona isnad edilen haberlerin bir kısmı Hz. Peygamber'e dayandırılmaksızın yapılan durum değerlendirmeleridir.

Yaygın kullanım olarak İbn Mes'ûd'un hadis naklinde gösterdiği titizliği, ihtiyatı ortaya koymak üzere serd edilen bu rivâyeti hadis naklini azaltmak, çok rivâyetten sakınmak zemininde değerlendirilmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb Arnavud - Adil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Bektaş, Hami. *Abdullah b. Mes'ud ve Sünnet Anlayışı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Mahfuzurrahmân Zeynullâh, Adil b. Said, Sabri Abdulhalık. 18 Cilt. Medine: Mektebetü Ulûm ve'l-Hikem, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. Beyrut: Dâru Tevki'n-Necât, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *et-Târihu'l-kebir*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. 8 Cilt. Haydarabâd: Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mesud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Çelik, Abdullah. *Hadis Usûlü İliminin Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk Üç Asır)*. Divan Kitap, 2022.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, 2014.
- Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Muhmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târihu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- İbn Abdilber el-Kurtûbî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmi'u beyâni ilm ve fadlih*. thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri. 2 Cilt. Sudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994
- İbn Adem, Muhammed b. Ali. *Meşâriku envâri'l-vehhâce ve metâliu esrâri'l-behhâce fi şerhi Süneni İbn Mâce*. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1427.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'ir-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Ebî Hâtim er-Razî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-ta'dil*. thk. Abdurrahman b. Yahyâ el Ma'lûmî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1371.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1415.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matba'âtu Daireti'l-Mearifi'n-Nizamiyye, 1326.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakât*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1410.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzibu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahih*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1412.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbu'âti'l-İslâmî, 1406.
- Râmihürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâ'i*. thk. Muhammed Accâc Hatib. Beyrut: Dâru'l Fikir, 3. Basım, 1391.
- Sindî, Muhammed b. Abdilhadi. *Hâşiyetü's-Sindî ale Süneni İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysen b. Küleyb b. Süreyc el-Binkesî. *Müsnedü's-Şâşî*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh. 2 Cilt. Medine: Mektebetü Ulüm ve'l-Hikem, 1410.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdulmecid. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsnedü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becevî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb Arnavut. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Amed b. Osmân. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtu meşâhiri ve'l-a'lâm*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- Ziyâde, Ekrem b. Muhammed. *Mu'cemu's-şuyûhi't-Taberânî*. 1 Cilt. Ürdün / Kahire: Dâru'l-Eseriyye / Dâru İbn Affân, 1426.